

ISSN 2591-1201

LETNIK 7 • 2023 • ŠTEVILKA 2

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Review of Slovene Contemporary History

Izdajatelj in založnik

Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva

Tivolska 42, 1000 Ljubljana, Slovenija

Odgovorni urednik

dr. Tomaž Ivešić (Slovenija)

Glavni urednik

dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Tehnični urednik

dr. Matic Batič (Slovenija)

Uredniški odbor

dr. Jakub Beneš (Združeno kraljestvo), dr. Lucia Ceci (Italija), dr. Bojan Dimitrijević (Srbija), ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Adam Hudek (Slovaška), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Peter Lieb (Nemčija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Oskar Mulej (Avstrija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Italija)

Spletni naslov

<https://www.scnr.si/dileme.html>

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been peer-reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles. No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Redakcija te številke je bila zaključena 20. 11. 2023.

Publikacija izhaja s finančno podporo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Lektoriranje in prevod povzetkov

DigitPen, TransLAB

Oblikovanje in prelom

Inštitut Karantanija

Tisk

Itagraf, d. o. o.

Naklada

100 izvodov

Cena te številke

15 €

ISSN 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

D i l e m e

Review of Slovene Contemporary History

LETNIK 7 • 2023 • ŠTEVILKA 2

VSEBINA

Razprave

Milena Černe

*Gentilejeva šolska reforma in slovensko šolstvo na
Primorskem 1918–1941*

9

Oskar Mulej

*Stanje in notranja razmerja v slovenskem naprednem
(liberalnem) taboru na pragu 2. svetovne vojne*

33

Damjan Hančič

»Vaške straže« na Gorenjskem v letu 1942

73

Bojan Dimitrijević

*Srpski dobrovoljački korpus u Primorskoj Sloveniji
1944–1945. godine*

115

Jelka Piškurić

Ženski zapor na Igu, 1956–1967

149

Rok Bratina

*Od »reformiranega« komunista do »spravitelja« naroda
– politična kariera in stremljenja Boruta Pahorja
(1986–2011)*

191

Poročila s konferenc

Špela Chomicki in Petra Grabrovec
Leto 1943 na Slovenskem – osemdeset let pozneje,
Pivka, 24. maj 2023
235

Recenzije

Tamara Griesser Pečar
Die Krisen der Demokratie in den 1920er und 1930er
Jahren, ur. Michaela Maier, Maria Mesner, Robert
Kriechbaumer in Johannes Schönnher. Böhlau,
Wien 2023
241

Mateja Čoh Kladnik
Martina Grahek Ravančič, U IME NARODA! Djelovanje
sudova za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u
Hrvatskoj 1945. godine, Hrvatski institut za povijest,
Zagreb 2023
253

Marta Keršič
Mira Kosem, Pozdravljena, zemlja: Spomini, Založba
Mladika, Trst 2023
269

DOI: 10.55692/D.18564.23.7

Prejeto: 3. 10. 2023
1.01 izvirni znanstveni članek

Milena Černe¹

Gentilejeva šolska reforma in slovensko šolstvo na Primorskem 1918–1943

Izvleček

Prispevek obravnava zgodovino primorskega šolstva med vojnama, s poudarkom na severni Primorski. Izpostavi asimilacijske pritiske, ki so se začeli z italijansko zasedbo ob koncu prve svetovne vojne in se stopnjevali z vzponom fašizma. Podrobneje predstavi učinke šolske reforme iz leta 1923, poimenovane po takratnem šolskem ministru Giovanniju Gentileju, ki je v naslednjih dvajsetih letih omogočila sistematično raznarodovanje Slovencev v Italiji in odprla šolsko polje fašistični ideologiji. Narodnoobrambno delovanje, ki je slonelo zlasti na zavednih družinah in slovenskih duhovnikih, je raznarodovanje v veliki meri izničilo.

¹ Milena Černe, prof. zgodovine in nemščine, arhivistka, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Trg Edvarda Kardelja 3, 5000 Nova Gorica, milena.cerne@pa-ng.si.

KLJUČNE BESEDE: *fašizem, Gentilejeva reforma, zgodovina šolstva, Primorska*

Abstract

The article discusses the history of the educational system in the Slovene Littoral (Primorska) in the interwar period, focusing on the northern part of the region. It highlights assimilation pressures that started with the Italian occupation at the end of the First World War and intensified with the rise of fascism. In detail, it presents the impact of the school reform of 1923, which was named after the education minister of the time, Giovanni Gentile; in the next twenty years, this reform enabled a systematic denationalisation of Slovenians in Italy and opened the field of education to fascist ideology. Activities in defence of the nation, which relied foremost on patriotic families and Slovenian priests, largely negated this denationalisation.

KEYWORDS: *fascism, Gentile's reform, history of the educational system, Slovene Littoral*

Uvod

Letos mineva sto let od Gentilejeve šolske reforme, s katero je italijanska fašistična vlada globoko posegla v življenje primorskih Slovencev in jih za dolgo zaznamovala. Njen snovalec, vpliven intelektualec in filozof Giovanni Gentile (1875, Castelvetro–1944, Firenze), je s prenovo hotel ustvariti strogo centraliziran in nadzorovan šolski sistem brez primesi individualizma in avtonomije, da bi mogla država s pomočjo šolske strukture učinkovito vzgajati zveste državljane. Narodne manjšine novih provinc – poleg Slovencev še Hrvati in nemško govoreči južni Tirolci – je seveda niso zaznavale kot način dviga kakovosti in učinkovitosti šolskega ustroja, temveč kot sredstvo za sistematično raznarodovanje na področju vzgoje in izobraževanja. Njihova opozorila in zahteve je oblast prezrla ter preslišala.

Težki časi za slovensko šolo so se napovedovali že med soško fronto, ko so Italijani na začasno zasedenih ozemljih zahodne Primorske začeli uvajati improvizirane oblike pouka zabavišč in vzgajališč. V njih so italijanski učitelji-vojaki ob pomoči nekaterih domačink zbirali otroke k prostočasnim dejavnostim in učenju. Med drugim so jih učili brati in pisati italijansko ter so spoznavali zemljepis Italije in pomembnejše dogodke *risorgimenta*.² To dejavnost sta prekinila kobariški preboj in umik italijanske vojske v oktobru 1917.

2 Pokrajinski arhiv v Novi Gorici (PANG), SI PANG 2, Civilni komisariat za politični okraj Tolmin, t. e. 1, p. e. 7, Končno poročilo vzgajališč na Kobariškem v šolskem letu 1916/17, 24. 8. 1917.

Asimilacijski ukrepi pred vzponom fašizma

Kot je bilo sklenjeno v tajnem Londonskem memorandumu, je italijanska vojska ob sklenitvi premirja med Avstro-Ogrsko in antanto 3. novembra 1918 zasedla Primorsko, dele Kranjske in Koroške ter južno Tirolsko. Upravo nad novo osvojenim ozemljem, poimenovanim Julijska krajina (it. *Venezia Giulia*), je prevzel vojaški guverner Carlo Pettiti di Roreto, ki je slovenski manjšini sicer obljubil spoštovanje njene kulture in tradicije, vendar so bile te obljube hitro pozabljene. Posegi italijanske oblasti na šolsko področje so od vsega začetka delovali v smeri čimprejšnje asimilacije slovenskega prebivalstva. V osnovno šolo je takoj začela uvajati pouk italijanščine, ki so ga večidel poučevali italijanski učitelji-vojaki. Ta pouk naj bi bil sicer večinoma neobvezen, vendar pogosto vsiljen. Protesti staršev in županstev ga niso mogli preprečiti.³ Italijanizacijski pritiski niso bili povsod enaki, odvisni so bili od agilnosti in odločnosti posameznih civilnih komisariatov, kot razkriva poročilo okrajnega šolskega sveta iz junija 1921; v njem je tolminski civilni komisar, ki je temu svetu predsedoval, izpostavil dobre rezultate uvajanja italijanščine v svojem okraju: *»To delo so neprestano ovirali ultanacionalistični elementi in malomarnost – to je potrebno povedati – okrajnih šolskih uradov v Gorici in Sežani pri širjenju našega jezika. Medtem ko se v okraju Tolmin, ki je izmed vseh okrajev s Slovani najbolj strnjeno poseljen, poučuje italijanščino v 33 šolah, se v okraju Gorica to izvaja le na šestih šolah in morda na kakšni več v okraju Sežana.«*⁴

3 PANG, SI PANG 4, Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 30, p. e. 15, Peticije proti pouku italijanščine, 17. 12. 1920–4. 2. 1921; t. e. 30, p. e. 18, Evidenca pouka italijanščine v osnovnih šolah tolminskega okrožja za šolsko leto 1920/21.

4 PANG, SI PANG 4, t. e. 30, p. e. 17, Poročilo Okrajnega šolskega sveta Tolmin, 10. 7. 1921.

Obvezne ure italijanščine niso bile edini način vsiljevanja tujega jezika med slovensko prebivalstvo. Ob slovenskih šolah so na podeželju začele nastajati italijanske šole. Okrožnica Generalnega civilnega komisariata iz novembra 1919 je izpostavljala dolžnost, da se italijanske šole ustanavljajo na jezikovno mešanih področjih tudi za številčno najskromnejše italijanske manjšine.⁵ Pri tem so bili mišljeni tudi slovenski kraji, kamor se je naselilo nekaj italijanskih družin. Tako je še pred Gentilejevo reformo na Goriškem in Tolminskem (brez mesta Gorice) delovalo nekaj italijanskih ljudskih šol: v Ločniku, Podgori, Anhovem, Tolminu, Kobaridu, pri Sv. Luciji (danes v Mostu na Soči) in v Ajdovščini.⁶

Če je italijanska oblast na začetku dopuščala delovanja slovenskih ljudskih šol na Goriškem, je bilo s predšolsko vzgojo ter srednjim in strokovnim šolstvom drugače. Slovenskih vrtcev italijanske oblasti niso več dovolile; čim prej naj bi jih zamenjali italijanski.⁷ Slovenska državna gimnazija v Gorici ni bila obnovljena, slovensko učiteljišče, prej v Gorici, je smelo odpreti vrata v oddaljenem Tolminu, dovolili so tudi slovensko realko v Idriji.

Šolski sistem, s katerim se je nova oblast srečala na nekdanjem ozemlju avstrijske monarhije, se je v več pogledih precej razlikoval od italijanskega. V primerjavi s Kraljevino Italijo je bil urejen decentralistično in je dopuščal avtonomijo, ki se je

5 PANG, SI PANG 4, t. e. 27, p. e. 9, Okrožnica Generalnega civilnega komisariata, november 1919, 6.

6 »Dnevne vesti«, *Goriška straža*, 15. 2. 1923, 9; Drago Sedmak, *Goriška med vojnama: Slovenci in fašizem na Goriškem 1920–1926: (slovenska vladna/fašistična/stranka)* (Gorica: Društvo RAT-SLOGA PromoSKulturE, 2009), 152; PANG, SI PANG 4, t. e. 37, p. e. 3, Stanje šol v tolminskem okraju, 1. 9. 1922.

7 Slavica Pavlič, *Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945* (Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1971), 98.

uresničevala po deželnem, okrajnih in krajevnih šolskih svetih. Ti so bili trn v peti težnjam po čimprejšnji popolni integraciji novih provinc v italijansko centralistično ureditev. Čeprav je bil začasni zasedbeni režim skladno z mednarodnimi konvencijami prisiljen ohraniti upravno strukturo habsburške monarhije, je generalni civilni komisariat o šolskih zadevah pogosto samovoljno odločal ter vse do konca leta 1920 zavlačeval s ponovno vzpostavitev okrajnih in krajevnih šolskih svetov.⁸

Do slovenskih učiteljev je bila nova oblast od vsega začetka nezaupljiva in jih je obravnavala kot resno oviro za uveljavljanje italijanskih interesov; strogo je preverjala njihovo politično-moralno naravnost in jih na različne načine disciplinirala. Obtoževali so jih protiitalijanskih čustev in propagande, kot denimo v primeru učiteljice v Volarjih Milene Bratina, ki je leta 1921 sprožila akcijo zbiranja denarne pomoči slovanskim žrtvam fašističnega nasilja v Istri. S tem naj bi po mnenju poveljnika tolminskih karabinjerjev razpihovala nepomirljivo sovraštvo proti Italiji, zato je zanjo odredil nadzor.⁹ Nekateri učitelji so se že takrat zaradi težkih razmer izselili v Jugoslavijo, nekateri se sploh niso vrnili na svoje delovno mesto. Tistim, rojenim onkraj demarkacijske črte, so pogosto zavrnilo italijansko državljanstvo.¹⁰ Podobno se je godilo duhovnikom – katehetom: tudi njim so zavračali prošnje za državljanstvo, številne so konfinirali in policijsko preganjali.¹¹ Oblast se je

8 PANG, SI PANG 4, t. e. 29, p. e. 5, Odlok generalnega civilnega komisarja v Trstu o razpustu starih in vzpostavitvi novih okrajnih in krajevnih šolskih svetov, 22. 11. 1920.

9 PANG, SI PANG 4, t. e. 31, p. e. 11, Dokumenti o zaslišanju Milene Bratina, 13. 3.–12. 6. 1921.

10 Prim. Minka Lavrenčič Pahor, *Primorski učitelji 1914–1941: prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem* (Trst: Narodna in študijska knjižnica, 1994), 17–30.

11 Rudolf Klinec, *Primorska duhovščina pod fašizmom* (Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1979), 12–14.

namreč dobro zavedala narodnoobrambne moči duhovščine in njihovega vpliva na otroke in mladino. Omejiti so ga poskušali tudi s posegi v pouk verouka, ki so ga najprej degradirali v neobvezni predmet in ga zatem skrčili na eno uro tedensko. Zaradi protestov in posredovanja goriškega nadškofa Frančiška Borgia Sedeja so morali te ukrepe preklicati.¹²

Gentilejeva šolska reforma

Z vzponom fašizma na oblast je asimilacijska politika postala sestavni del državne politike. Uresničila so se pričakovanja o velikih spremembah na področju šolstva, ki so se v zgodovino zapisale kot Gentilejeva šolska reforma. V teku leta 1923 je bila izdana vrsta dekretov, ki so reorganizirali celoten šolski sistem.¹³ V Julijski krajini je bila dokončno odpravljena avtonomija in ukinjene so bile posebnosti šole iz avstrijskih časov (npr. meščanska šola).¹⁴ Ustanovljeno je bilo Kraljevo šolsko skrbništvo s sedežem v Trstu, ki je poleg novih provinc pokrivalo tudi Furlanijo in Zadar ter naj bi omogočilo lažje poenotenje kulture prebivalstva tega področja z nacionalno, italijansko. Za skrbnika je bil postavljen zanesljiv fašistični uradnik, Palermčan Giuseppe Reina, ki je dejavno sodeloval pri

12 Rudolf Klinec, »Obnovitev slovenskih šol po padcu fašizma«, v: *Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 1975* (Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1975), 92; Adriano Andri, »Politica scolastica e prassi didattica nell'ex litorale austriaco del Governatorato Militare alla Riforma Gentile«, *Quaderni giuliani di storia* 39, št. 2 (2018), 284.

13 »Provveditorato agli studi, notizie storiche«, Sistema Guida generale degli Archivi di Stato italiani, pridobljeno 4. 9. 2023, <http://www.guida-generalearchivistato.beniculturali.it/>.

14 Andri, »Politica scolastica e prassi didattica«, 293–294; Adriano Andri, »La scuola giuliana e friulana tra Austria ed Italia«, v: *Friuli e Venezia Giulia: storia del '900* (Gorizia, Udine: LEG, 1997), 214.

snovanju Gentilejeve reforme¹⁵ in postal njen glavni izvajalec na priključenem ozemlju.¹⁶

Za manjšine najpogubnejši odlok šolske reforme je bila *Uredba šolskih stopenj in učnih programov ljudskošolskega pouka*, sprejeta 1. oktobra 1923, ki je urejala osnovnošolsko izobraževanje. Njen 4. člen je določal, da se v vseh osnovnih šolah kraljevine poučuje v državnem jeziku, in omogočal pouk maternega jezika pri dodatnih urah. S šolskim letom 1923/24 je bil italijanski učni jezik vpeljan v prve razrede osnovnih šol in v naslednjih letih postopno v vse ostale razrede.¹⁷

Čeprav je zakon stopil v veljavo šele po objavi 24. oktobra, je šolski skrbnik v Trstu začel uveljavljati njegova določila nemudoma. Tega niso mogli preprečiti ne protesti slovenskega časopisja in staršev ne intervencije slovenskih poslancev v rimskem parlamentu. Slovenski šoli je odlok zategnil zanko okoli vratu, tako da je v nekaj letih odmrila. Uvajanje italijanskega učnega jezika je dejansko potekalo še hitreje, kot je predvideval zakon, saj so bile šole večinoma eno- in dvorazrednice. Italijanski pouk se v prvem letu ni vpeljal le v prvi razred, ampak tudi v tiste razrede, ki so bili z njim združeni v skupnem oddelku.¹⁸ Tudi izvajanje dodatnih ur slovenščine so oblasti oteževale;

15 »Giuseppe Reina«, v: *Atlante dizionario della grande guerra a trieste e nel litorale*, pridobljeno 18. 4. 2023, <http://www.atlantegrandeguerra.it/portfolio/giuseppe-reina/>.

16 Adriano Andri, »La scuola e il regime fascista«, v: *Friuli e Venezia Giulia: storia del '900* (Gorizia, Udine: LEG, 1997), 325.

17 »Regio decreto 1 ottobre 1923, n. 2185 - Ordinamento dei gradi scolastici e dei programmi didattici dell'istruzione elementare«, v: *Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia* (Roma: Libreria dello Stato, 1923), 6302–6303, 6307.

18 Drago Pahor, »Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja«, v: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, ur. Vlado Schmidt et al. (Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970), 325.

kjer so v enorazrednih šolah poučevali italijanski učitelji, so dodatne ure odpadle.

Reforma je prizadela tudi srednje šole. Odpravila je idrijsko realko, pri čemer je dovolila, da so do leta 1926 šolanje dokončali še njeni trije višji razredi. Učiteljsiše v Tolminu je z letom 1924/25 postalo italijansko, a je bilo kmalu zatem ukinjeno; nadomestila ga je gimnazija, nadgrajena z licejem.

Novembra 1925 je sledil nov udarec: ukinjen je bil pouk materinščine pri dodatnih urah,¹⁹ za katerega je tedanji šolski minister Pietro Fedele slovenskemu poslancu Engelbertu Besednjaku priznal, da je bil le slepilo.²⁰ Tako so slovenski učitelji slovenske učence morali poučevati le še v italijanščini.

Kako je potekal pouk v tistih letih, lahko beremo v zapiskih učitelja tigrovca Antona Rutarja: »Učitelji so se mučili z otroki in otroci so bili v mučilnici. Znali niso nič. Razlagali so v slovenščini in nato naučili en stavek v italijanščini /.../ Seveda se je vsak učitelj pri razlagi posluževal materinščine. Na enorazrednicah je to še šlo, ker je bil učitelj sam. Dvorazrednice so imele že po enega Italijana ali pa fašista, ki je neprestano nastavljal uho na vrata.« In še: »Na Temljinah, v Lojah, v Poreznu in Krnu me ni nihče nadzoroval /.../ Delil sem otrokom slovenske abecednike in druge knjige ter jih prej naučil slovensko čitati.«²¹

19 »Regio decreto 22. novembre 1925, n. 2191 – Disposizioni riguardanti la lingua d'insegnamento nelle scuole elementari«, *Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia* (Roma: Libreria dello Stato, 1925), 9690.

20 Egon Pelikan, *Engelbert Besednjak v parlamentu = Discorsi parlamentari dell'on. Engelbert Besednjak* (Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, 1996), 250.

21 PANG, SI PANG 764: Anton Rutar, t. e. 4. Zapiski Antona Rutarja, nedatirano.

Duhovniki zadnji branik slovenščine

Zadnji branik slovenščine v šolah so ostali slovenski duhovniki-kateheti, s trdno oporo v goriškem nadškofu Sedeju. Kljub pritiskom in raznim poskusom oblasti, da bi izpodrinili slovenski verouk, se je ta v šoli obdržal vse do jeseni 1928, ko je šolski skrbnik v Trstu zaukazal pouk verouka v italijanščini. Takoj zatem je nadškof odredil, naj se prenese pouk verouka v cerkve in zakristije ter s pastirskim pismom 18. januarja 1929 ustanovil t. i. župnijske ali farne šole. Ob vedno hujših fašističnih pritiskih je tik pred svojim odstopom in smrtjo jeseni 1931 skupaj s sufraganom, poreško-puljskim škofom Pederzolljem in tržaškim škofom Alojzijem Fogarjem, izdal *Vodila dušnim pastirjem* (lat. *Normae*), s katerimi je predpisal rabo maternega jezika pri pouku, pravico staršev, da se svobodno odločajo za jezik pouka, pravico cerkvenih oblasti, da določajo veroučne in druge verske knjige. To so bili zavezujoči kanonski odloki, veljavni za ozemlje vseh treh škofij. Med letoma 1928 in 1943 so bile farne šole edine slovenske šole, kjer so se otroci poleg verouka učili tudi slovensko brati in pisati.²² »Verouk je postal nadomestilo za vse slovensko šolstvo, ki nam ga je Italija uničila,«²³ je konec leta 1933 zapisal nekdanji poslanec Engelbert Besednjak.

Režim je v farnih šolah videl protidržavno delovanje. Duhovniki so bili izpostavljeni hudim pritiskom, poniževanju in krivicam. Zasliševali so jih, jim grozili, obsojali na svarila, opomine, zapore, konfinacije.²⁴

22 Klinec, *Primorska duhovščina pod fašizmom*, 71–72; Klinec, »Obnovitev slovenskih šol po padcu fašizma«, 98, 100.

23 PANG, SI PANG 1133, Engelbert Besednjak, t. e. 8, p. e. 13, Pismo Engelberta Besednjaka organizaciji, 17. 11. 1933.

24 O njihovem preganjanju pričuje kar nekaj dokumentov iz fonda SI PANG 1133. Poročilo goriške kvesture z dne 29. 6. 1934 denimo obravnava 31 duhovnikov, med drugim zaradi slovenskega pouka v farnih

Skrivni pouk slovenščine in pritisk na slovenske učitelje

Slovenski jezik in narodno zavest so otrokom posredovale tudi družine same. V pomoč staršem so pri časopisih izhajale priloge za otroke, verski listič *Jaselce*, izšlo je nekaj slikanic z besedili Franceta Bevka, predvsem abecednik *Prvi koraki* pri tržaški Edinosti in berilo *Kolački* pri Goriški Mohorjevi družbi. Abecednike so skrivaj razvažali po slovenskih vaseh in jih brezplačno delili družinam z osnovnošolskimi otroki.

Fašisti so slovenske knjige večkrat zaplenili in kaznovali tiste, ki so jih delili. Prežali so tudi na zasebne šolske tečaje slovenščine in preganjali organizatorje, čeprav zakonodaja ni prepovedovala zasebnega šolstva. Pod drobnogledom so imeli tudi učitelje. Poleti 1926, na primer, je moral didaktični ravnatelj v Kanalu po navodilih tolminskega šolskega nadzornika raziskati, ali sta učiteljici Katarina Močnik in Valerija Boškin skrivaj poučevali otroke nižjih razredov slovenski jezik, potem ko je bil ta že ukinjen, saj so pri hišni preiskavi Močnikove našli 36 izvodov lista za mladino *Novi rod*. Ravnatelj ni našel dokazov o tajnem pouku slovenščine; v poročilu nadzorniku navaja pojasnilo učiteljice, da naj bi *Novi rod*, ki ga je šola brezplačno prejemale, nosila domov z namenom, da ga vrne v Trst.²⁵

Režim je vzel slovenske učitelje na piko kot eno od največjih ovir za svojo raznarodovalno politiko. Poniževal in preganjal jih je z zastraševanjem, s premeščanjem, policijskim nadzorom, z odpuščanjem iz službe, s predčasnimi upokojitvami, konfinacijami in z zaporom.²⁶ Delovanje učiteljskih društev je

šolah, nasprotovanja italijanskemu vrtcu in organizaciji Balilla (PANG, SI PANG 1133, t. e. 17); gl. tudi Klinec, »Obnovitev slovenskih šol po padcu fašizma«, 99–100.

25 PANG, SI PANG 4, t. e. 11, Poročilo didaktičnega ravnatelja v Kanalu, 10. 8. 1926.

26 Lavrenčič Pahor, *Primorski učitelji 1914–1941*, 32–59.

bilo ovirano, hkrati so na učitelje vršili veliki pritiski za vpis v fašistični učiteljski sindikat. Zanimiv vpogled v te pritiske leta 1926 daje ohranjena dokumentacija za tolminski okraj. Konec februarja so se po didaktičnih ravnateljstvih vršili ustanovni občni zbori za *Associazione nazionale degli insegnanti fascisti* (ANIF), na katere so bili uradno pozvani vsi učitelji. Sugestivni, na trenutke preteči nagovori naj bi jih prepričali ne le k vpisu v sindikat, temveč tudi k odpovedi članstva v Zvezi slovanskih učiteljskih društev. »Med vsem govorom, ki je bil izraz nasilja in za slovenskega učitelja nemoralen, je vladala med slovenskimi poslušalci težeča depresija, medtem ko je italijansko učiteljstvo večkrat v svoji zadovoljnosti in v soglašanju burno aplavdiralo,«²⁷ je v zapisniku poročal nepodpisani udeleženec zbora pri Sv. Luciji. Večina slovenskih učiteljev pritiskom ni podlegla, zbor je zapustila brez podpisa. Filip Podgornik s Slapa ob Idriji, kjer je poučeval tudi pisatelja Cirila Kosmača, je šolskim oblastem celo poslal pisno izjavo, da se kot slovenski učitelj ne more strinjati s fašističnimi direktivami.²⁸ O njegovi zavrnitvi članstva v sindikatu se je tolminskemu šolskemu nadzorniku Spazzapanu zdelo vredno obvestiti šolsko skrbništvo v Trstu, saj je Podgornik poleg tega zavračal tudi poučevanje v italijanščini in kritiziral razmere v šoli po uvedbi Gentilejeve reforme v primerjavi s stanjem v času Avstrije.²⁹ Učitelj je bil še istega leta odpuščen in se je izselil v Jugoslavijo. V mesecih, ki so sledili neuspehim ustanovnim občnim zborom, je zlasti Spazzapan onemogočal nadaljnje delovanje tolminskega učiteljskega

27 PANG, SI PANG 1133, t. e. 14, p. e. Dokumentacija s področja šolstva 1924–1928, Zapis o ustanovnem občnem zboru ANIF dne 24. 2. 1926 pri Sv. Luciji, nedatirano.

28 PANG, SI PANG 4, t. e. 13, Izjava Filipa Podgornika v osebni mapi učitelja, 10. 2. 1926.

29 PANG, SI PANG 4, t. e. 13, Dopis šolskega nadzornika v Tolminu skrbništvu v Trst v osebni mapi učitelja, 14. 4. 1926.

društva, o čemer je julija 1926 poročal njegov predsednik Josip Rakovšček političnemu društvu Edinost v Gorici.³⁰ Društveno delovanje učiteljev se je kmalu zatem končalo, saj je bila Zveza slovanskih učiteljskih društev avgusta 1926 ukinjena.

Že oktobra 1923 je bilo zaradi uvedbe italijanščine v prve razrede odpuščenih veliko učiteljev. Leta 1925 je bil izdan odlok, ki je slovenskim učiteljem nalagal, da morajo v dveh letih opraviti izpit iz italijanščine, če hočejo še nadalje poučevati.³¹ Konec istega leta je bil sprejet zakon, ki je omogočal vladi odpuščanje uslužbencev, ki niso bili lojalni režimu ali njihovo vedenje ni bilo v skladu z direktivami vlade.³² Na tej podlagi je bila odpuščena večina slovenskih učiteljev.³³ Tiste slovenske učitelje, ki so obdržali službo, so postopoma iztrgali iz slovenskega okolja in jih premestili v notranjost Italije, tako da jih je na koncu v Julijski krajini ostala le peščica. Še sredi 30. let so šolske oblasti sumničavo opazovale slovenske učitelje, kajti, kakor je zapisal v okrožnici avgusta 1934 tržaški šolski skrbnik Paroli, »tujerodno in drugojezično obmejno območje je potrebno asimilirati z vzgojitelji preverjene politične usmeritve in neoporečne moralne držbe; le z njihovo pomočjo bo mogoče dobro in v kratkem času izpeljati penetracijo«.³⁴

30 PANG, SI PANG 4, t. e. 14, Dopis predsednika tolminskega učiteljskega društva političnemu društvu Edinost v Gorici, 16. 7. 1926.

31 »Regio decreto 22. novembre 1925, n. 2191 – Disposizioni riguardanti la lingua d'insegnamento nelle scuole elementari«, *Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia* (Roma: Libreria dello Stato, 1925), 9690.

32 »Regio decreto 24. dicembre 1925, n. 2300 – Dispensa dal servizio dei funzionari dello Stato«, *Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia* (Roma: Libreria dello Stato, 1926), 6–7.

33 Lavo Čermelj, *Slovenci in Hrvanje pod Italijo med obema vojnama* (Ljubljana: Slovenska matica, 1965), 61.

34 PANG, SI PANG 4, t. e. 91, Okrožnica šolskega skrbnika v Trstu Parolija šolskim inšpektorjem, 27. 8. 1934.

Italijanski učitelji med slovenskimi otroki

Izpraznjena učiteljska mesta so zasedali večinoma mladi italijanski učitelji iz starih provinc, ki niso znali slovensko. Njihov položaj ni bil zavirljiv, saj so občutili odpor domačega prebivalstva do šole in njen neuspeh pri asimilaciji. Zlasti nekatere učiteljice iz Italije so se težko prilagodile razmeram v slovenskih krajih in so si prizadevale ne toliko za natančno izvrševanje namer režima kot za znosne odnose z domačini. V ohranjenih šolskih dnevnikih je precej zabelezk kot: »Ugotavljam, da se [učenci] z velikimi težavami sporazumevajo v italijanščini.«³⁵ In še: »Vse težave bi bilo mogoče premostiti, če ne bi drugorodni otrok sovražil italijanske šole ... nošenje podarjene uniforme balile jim ne predstavlja nagrade, temveč žrtev.«³⁶ Tako tudi: »Otroci niso iskreni in v medsebojnem pogovoru sploh ne uporabljajo italijanščine.«³⁷

Uporaba slovenščine je bila velikokrat kaznovana ne le s plačevanjem denarnih kazni, temveč tudi s psovanjem, z zapiranjem po šoli, udarci in s pretepanjem. Če je italijanske učitelje predanost asimilacijski politiki zanesla v grobo zatiranje slovenskega jezika in maltretiranje otrok, sta se nenaklonjenost in nezaupanje ljudi stopnjevala v sovražno razpoloženje ter celo napade na vrtce, šole in osebe. Zloglasen je postal primer učitelja v Vrhpolju Francesca Sottosantija, ki sta ga zaradi surovega ravnanja z učenci – učencem naj bi tudi pljuval v

35 PANG, SI PANG 665, Osnovna šola Most na Soči, t. e. 2, p. e. 18, Zapis učiteljice v kroniki šole v Lojah ob nastopu službe, november 1939.

36 PANG, SI PANG 274, Osnovna šola Tolmin, t. e. 24, Končno poročilo Francesca Calirija, učitelja deškega 4. razreda na tolminski osnovni šoli, za šolsko leto 1934/35.

37 Archivio di Stato di Gorizia (ASGO), Provveditorato agli studi di Gorizia (1933–1962), busta 11, fasc. 139, Zapis Ermenigilda Ceronija ob nastopu službe v Sv. Luciji v učiteljevi kroniki, 23. 9. 1936.

usta – oktobra 1930 ustrelila tigrovca. Toda ohranjena šolska dokumentacija odkriva tudi drugačne zgodbe; iz številnih zapisov italijanskih učiteljev vejejo skrb, razumevanje in naklonjenost do njihovih učencev. Tudi spominski viri pričajo, da sta predano pedagoško delo in lep odnos mogla pridobiti simpatije slovenskih šolarjev.

Delovanje fašističnih in drugih raznarodovalnih organizacij na področju vzgoje in izobraževanja

Šolske dejavnosti in učne vsebine so bile prepojene s fašistično ideologijo, ki se ji je pridružil militarizem. Mladinske fašistične organizacije so v težnji po vsesplošnem nadzoru vsiljevale pečat fašizma tudi izvenšolskemu življenju otrok. Leta 1926 ustanovljena *Opera Nazionale Balilla* (ONB) je prevzela nalogo, da z vojaško disciplino, s telesno vadbo in prireditvami telesno ter moralno vzgoji mlade za fašistično poslanstvo. Za vključevanje učencev v ONB so skrbeli učitelji, ki so podeljevali članske izkaznice, pobirali članarino in delili uniforme. V rekreacijskih centrih so v popoldanskem času nekajkrat tedensko zbirali šolsko mladino, prirejali fašistične sobote, namenjene telesnemu usposabljanju, v poletnem času kolonije.³⁸ Obvezne dejavnosti v popoldanskem času so bile dobrodošle med drugim tudi zato, da so ovirale izvajanje slovenskega verouka.³⁹ Toda večjega uspeha te organizacije niso

38 Čermelj, *Slovenci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnama*, 70–75; Vlasta Tul, »Šola Bukovica: o šoli v Bukovici od začetkov do šolskega leta 2000/2001«, v: *Iztrgano iz spomina: zbornik prispevkov o Bukovici in Volčji Dragi*, ur. Katjuša Batič et al. (Bukovica: Krajevna skupnost Bukovica – Volčja Draga, 2017), 257–258.

39 PANG, SI PANG 4, t.e. 103, p.e. 20, Dopis učitelja iz Črnega vrha šolske-mu nadzorniku v Tolminu glede popoldanskih aktivnosti, 21. 12. 1937.

dosegle, saj se jih številni otroci zaradi obilice dela doma ali oddaljenosti niti niso mogli udeleževati.

Med otroki in mladimi so italijanski jezik in kulturo pospeševale različne organizacije. Društvo Dante Alighieri, ustanovljeno leta 1889 z namenom pospeševanja italijanskega jezika in kulture zunaj Kraljevine Italije (zlasti na »neodrešenih« ozemljih),⁴⁰ je z vsakoletnim podeljevanjem nagrad spodbujalo slovenske učence k učenju italijanščine. S podobnimi nameni in v istem obdobju je bilo ustanovljeno tudi nacionalistično društvo *Lega nazionale*, ki se je na novo pridobljenem slovenskem ozemlju usmerilo k ustanavljanju italijanskih vrtcev. Pridružila se mu je leta 1919 osnovana ustanova za podporo odrešeni Italiji: *Opera nazionale di assistenza all'Italia redenta* – ONAIR. Delovala je na različnih področjih; med drugim je organizirala in vzdrževala dopolnilne, kmetijske, gospodinske in predvojaške tečaje, tečaje za t. i. polpismene ipd. Država ji je leta 1926 poverila oskrbo posebnih, neklasificiranih šol, torej podeželskih šol z majhnim številom učencev. S pomočjo humanitarne dejavnosti je zasledovala tudi politične cilje, saj se je trudila otrokom in mladini vcepiti italijansko narodno identiteto.⁴¹ Prvi vrtec na severnem Primorskem je ONAIR ustanovila februarja 1919 v Tolminu,⁴² kmalu so sledili še drugi. Leta 1929 je v svojo upravo prevzela tudi vrtce *Lege nazionale* in tako je v šolskem letu 1939/40 v Goriški pokrajini vzdrževala

40 »La storia«, Società Dante Alighieri, pridobljeno 6. 9. 2023, <https://www.dante.global/it/la-dante/storia>.

41 Vlasta Tul, »Šole, vrtci – brezupna bojišča italijanskih oblasti na slovenski zemlji: prispevek k zgodovini šol in vrtcev na območju nekdanje občine Rihemberk v obdobju italijanske oblasti od 1918–1943«, v: *Kronika Rihemberka - Branika II* (Branik: Krajevna skupnost in Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik Branik, 2006), 134–137.

42 PANG, SI PANG 4, t. e. 42, p. e. 13, Dopis vzgojiteljice Emilie Colombi-cchio Radoicovig Okrajnemu šolskemu svetu v Tolminu, marec 1923.

kar 60 vrtcev.⁴³ Ti so kot pripravljavnice za šolo pospeševali italijanščino, ki so se je malčki skozi igro hitro naučili. Z brezplačnim vpisom in hrano, ki je veliko pomenila predvsem ubožnejšim družinam, s skrbjo za higieno, z izbranimi metodami in usposobljenim osebjem so skušali doseči naklonjenost prebivalstva. Toda glavnega cilja – asimilacije niso dosegli.

Z izobraževalno dejavnostjo se je ukvarjala tudi organizacija *Umanitaria* (človekoljubno društvo). Podobno kot ONAIR je organizirala šole v zaselkih in odročnih vaseh, kjer se otroci sicer ne bi mogli šolati. V Goriški provinci je sredi 30. let delovalo dvajset takih šol, npr. v Jevščku, na Reki, v Puštalah, Tevčah, Zgornji Trenti, Vrhovljah ...⁴⁴ Poleg tega je *Umanitaria* na podeželju organizirala večerne tečaje italijanščine za odrasle in druge tečaje. Tudi njeno dejavnost je v 30. letih prevzela ONAIR.⁴⁵

Na podeželju so delovale tudi posebne poklicne šole za kmetovalce družbe Faina. Bile so brezplačne in so zajele tudi tiste učence, ki so zaključili zgolj tretji osnovnošolski razred. Program je trajal tri leta in se je prilagajal posebnostim okolja. Pouk so organizirali v večernem času in je obsegal tako učne ure kot praktične vaje v naravi ter na kmetijah. Tudi te šole je režim izrabil za svoje interese in jim naložil dvojni namen: izpopolniti skromno izobrazbo mladih na podeželju in jih usposobiti za kmetovanje ter vzgojiti dobre državljane. Zato na predmetniku ni manjkal predmet iz fašistične kulture.⁴⁶

43 ASGO, Provveditorato agli studi Gorizia (1933–1962), busta 71, fsc. 406, Zbirno poročilo šolskega skrbnika Ballorija v Gorici o delovanju otroških vrtcev v goriški pokrajini v šolskem letu 1939/49.

44 *Guida dei servizi scolastici nelle provincie di Trieste, Fiume, Gorizia, Pola, Zara* (Trieste: Stabilimento Tipografico Nazionale, 1934), 283.

45 Ibid., 281.

46 Tul, »Šole, vrtci – brezupna bojišča italijanskih oblasti na slovenski zemlji«, 128–131.

Sklep

Vse od zasedbe Primorske je šolski sistem Kraljevini Italiji služil kot glavno sredstvo za čimprejšnjo asimilacijo slovenskih krajev. Pritiski na šolskem polju so bili raznovrstni in so se z vzponom fašizma stopnjevali v sistematično raznarodovanje. Toda vitalnost primorskih Slovencev se je asimilaciji uspešno upirala. Ko je režim postopoma onemogočal legalno delovanje, se je narodnoobrambno gibanje umikalo v ilegalo oziroma pod okrilje Katoliške cerkve. V enem od dokumentov Tajne krščansko-socialne organizacije iz leta 1933 nepodpisani avtor ocenjuje, da je fašistični režim trden in da je treba računati z njegovo relativno dolgo življenjsko sposobnostjo, morda celo stoletje; na tej predpostavki je treba graditi narodnoobrambno politiko. Poročilo spoznava, da je glavno sredstvo raznarodovanja prav šola, in izpostavlja dva pogoja, da bi tudi v vztrajnim stoletnim delovanjem to raznarodovanje ne moglo seči v jedro naroda: stalno kulturno in materialno podporo iz Jugoslavije ter ohranitev narodne duhovščine.⁴⁷

Režim ni zdržal tako dolgo. Ob italijanski kapitulaciji 8. septembra 1943 se je nastavljeno italijansko učiteljstvo umaknilo in obnavljati so se začele slovenske šole. Šolski sistem, ki je t. i. obmejni šoli v Julijski krajini namenil ključno vlogo pri integraciji drugorodnega prebivalstva v italijansko kulturo, ni izpolnil fašističnih pričakovanj. Naponi, ki jih je vlagal režim v ta namen, so bili močno nesorazmerni s skromnimi in z začasnimi uspehi, ki jih je dosegel, predvsem na vasi. K temu sta pripomogla predvsem dva dejavnika: delovanje narodnozavednih duhovnikov in slovenska družina.

47 PANG, SI PANG 1133, t. e. 22, Splošni pregled o stanju jugoslovanskega naroda v Italiji, 3–4, 39. Dokument je nepodpisan in nedatiran, toda očitno iz leta 1933.

*Viri in literatura**Arhivski viri*

Archivio di Stato di Gorizia (ASGO)
Provveditorato agli studi di Gorizia, 1933–1962.

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici (PANG)
SI PANG 2, Civilni komisariat za politični okraj Tolmin,
1915–1920.
SI PANG 4, Šolsko nadzorništvo Tolmin, 1889–1943.
SI PANG 274, Osnovna šola Tolmin, 1975–1985.
SI PANG 665, Osnovna šola Most na Soči, 1895–2000.
SI PANG 764, Anton Rutar, 1906–1996.
SI PANG 1133, Engelbert Besednjak, 1907–2004.

Časopisni viri

Goriška straža, 1923.

Tiskani viri

Guida dei servizi scolastici nelle provincie di Trieste, Fiume, Gorizia, Pola, Zara. Trieste: Stabilimento Tipografico Nazionale, 1934.

Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia. Roma: Libreria dello stato, 1923, 1925, 1926.

Literatura

Andri, Adriano. »La scuola giuliana e friulana tra Austria ed Italia«. V: *Friuli e Venezia Giulia: storia del '900*, 205–217. Gorizia, Udine: LEG, 1997.

Andri, Adriano. »La scuola e il regime fascista«. *Friuli e Venezia Giulia: storia del '900*, 325–343. Gorizia, Udine: LEG, 1997.

Andri, Adriano. »Politica scolastica e prassi didattica nell'ex litorale austriaco del Governatorato Militare alla Riforma Gentile«. *Quaderni giuliani di storia* št. 2 (2018): 283–295.

Čermelj, Lavo. *Slovenci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnama*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.

Klinec, Rudolf. »Obnovitev slovenskih šol po padcu fašizma«, *Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 1975*, 90–106. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1975.

Klinec, Rudolf. *Primorska duhovščina pod fašizmom*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1979.

Lavrenčič Pahor, Minka. *Primorski učitelji 1914–1941: prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem*. Trst: Narodna in študijska knjižnica, Odsek za zgodovino, 1994.

Pahor, Drago. »Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja«. V: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik, France Ostanek, 235–337. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970.

Pavlič, Slavica. *Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1971.

Pelikan, Egon. *Engelbert Besednjak v parlamentu = Discorsi parlamentari dell'on. Engelbert Besednjak*. Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, 1996.

Sedmak, Drago. *Goriška med vojnama: Slovenci in fašizem na Goriškem 1920–1926: (slovenska vladna/fašistična/stranka)*. Gorica: Društvo RAT–SLOGA PromoSKulturE, 2009.

Tul, Vlasta. »Šola Bukovica: o šoli v Bukovici od začetkov do šolskega leta 2000/2001«. V: *Iztrgano iz spomina: zbornik prispevkov o Bukovici in Volčji Dragi*, ur. Katjuša Batič, Vanda Ožbot, Jože Repoša in Dragan Zorn, 240–291. Bukovica: Krajevna skupnost Bukovica – Volčja Draga, 2017.

Tul, Vlasta. »Šole, vrtci – brezupna bojišča italijanskih oblasti na slovenski zemlji: prispevek k zgodovini šol in vrtcev na območju nekdanje občine Rihemberk v obdobju italijanske oblasti od 1918–1943«. V: *Kronika Rihemberka - Branika II*, ur. Zalka Jereb, Savin Jogan, Cvetko Vidmar, Polona Abram in Erna Kolenc, 103–152. Branik: Krajevna skupnost: Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik Branik, 2006.

Internetni viri

Atlante dizionario della grande guerra a trieste e nel litorale. »Giuseppe Reina«. Pridobljeno 18. 4. 2023. <http://www.atlante-grandeguerra.it/portfolio/giuseppe-reina/>.

Sistema Guida generale degli Archivi di Stato italiani. »Provveditorato agli studi, notizie storiche«. Pridobljeno 4. 9. 2023. <http://www.guidageneralearchivistato.beniculturali.it/>.

Società Dante Alighieri. »La storia«. Pridobljeno 6. 9. 2023. <https://www.dante.global/it/la-dante/storia>.

Gentile's School Reform and Slovenian Educational System in the Slovene Littoral 1918–1943

Summary

Ever since the occupation of the Slovene Littoral (*Primorska*) at the end of the First World War, interventions of the new Italian authorities in the field of education aimed at the earliest possible assimilation of the Slovenian population and the harmonisation of new regions with the Italian regime. The Slovenian language in the school system was to be supplanted by Italian as soon as possible, and the autonomy of the school management was bothersome, too. The new authorities also saw teachers and priests (catechists) as disruptive elements, so there were conflicts from the very start.

With the fascist rise to power in the autumn of 1922, change in the field of education was expected. In 1923, Mussolini's government implemented a reform of the school system, which completely altered the schools in the Littoral for the next 20 years. As of the 1923/24 school year, Italian became the only language of instruction in Year 1 of primary school. In the next few years, Slovenian was thus completely supplanted as a language of instruction and subject. Until 1928, public schools only used it for catechesis. A grim fate befell Slovenian teachers, who were persecuted by the fascist regime through intimidation, police surveillance, transfers, dismissal from work, early retirement, confinement and jail. The regime thwarted the operation of teachers' associations as well as exerted

great pressure to join the fascist teachers' union. Numerous Slovenian teachers migrated to Yugoslavia. In the 1928/29 school year, even Slovenian catechesis had to retreat to parish houses and vestries. The archbishop of Gorizia, Frančišek Borgia Sedej, established so-called parish schools, where priests were the only people – apart from family members – to still teach children to read and write in Slovenian, for which they were also subject to persecution. For almost two decades, the Littoral children were educated in a foreign language, so their knowledge was often superficial. If they used Slovenian, they were punished. Teaching content was imbued with fascist ideology. In an aim for total control, fascist youth organisations forced the mark of fascism even upon the extracurricular life of children. Other organisations in the field of education, too, promoted the Italian language and culture among youth. They established kindergartens, managed small rural schools, organised evening classes and special vocational schools. The resistance of the local population to such schools and their lack of success in assimilation, especially in rural environments, were also felt and acknowledged by Italian teachers, who left the region after the capitulation of Italy on 8 September 1943. Afterwards, Slovenian schools began to be restored.